

De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2015

Johan Bos

Dit is het vierde achtereenvolgende jaar waarin ik gegevens van broedende Sperwers in de provincie Groningen heb verzameld (zie Bos 2013a, Bos 2013b, Bos 2015). Het doel van dit onderzoek is om de Groningse Sperwers in kaart te brengen, veranderingen in verspreiding en bestand te meten, prooikeuze aan de hand van geringde prooien vast te stellen, en broedbiologische gegevens van (waarschijnlijk) suboptimale broedbiotopen te verzamelen.

In dit verslag presenteer ik de in 2015 vergaarde broedbiologische gegevens. Tevens maak ik aan het einde van dit verslag een actuele bestandsschatting voor de gehele provincie Groningen.

Methode

De provincie Groningen omvat zo'n 2325 km² en is dus te groot om in een jaar compleet te controleren met het bestaande aanbod van vrijwilligers. Het onderzoeksgebied wordt daarom in kleinere stukken verdeeld aan de hand van de gemeentegrenzen. Sommige deelgebieden (gemeenten) worden herhaaldelijk geïnventariseerd om meer over bestandstrends en populatiesamenstelling te weten te komen. Drie gemeenten zijn vier jaar lang nauwlettend onderzocht (Tabel 1). Andere deelgebieden worden slechts in een seizoen geïnventariseerd om zo op langere termijn een provinciewijde afdekking te bewerkstelligen. In 2015 werden de gemeenten De Marne en Delfzijl toegevoegd.

Naast het verzamelen van broedbiologische gegevens, zoals nestboomsoort en broedsucces, worden ruipennen verzameld om de territoriumhouders nader te identificeren op leeftijd. Dit jaar vonden ook nestcontroles plaats en werden aanwezige jongen geringd, gemeten (lengte handvleugel en gewicht) en op de aanwezigheid van luisvliegen gecontroleerd. Tevens werden incidenteel adulte broedvogels gevangen en geringd in het kader van het landelijke RAS project. Ook werd weer enthousiast naar "prooiringen" gezocht. Dit laatste gebeurde met behulp van een metaaldetector en door gevonden braakballen uit te pluizen (Bos 2013b).

Resultaten

In totaal werden er 55 territoria vastgesteld in verschillende delen van de provincie (28 in drie jaarlijks volledig gecontroleerde gemeenten, zie Tabel 1). In De Marne werden zeven broedparen vastgesteld, in Delfzijl vier. In vergelijking met de drie voorgaande jaren is er een lichte schommeling van het aantal bezette territoria te zien, misschien zelfs een lichte toename. Opvallend is dat vrijwel ieder jaar nieuwe plaatsen bezet worden, en oude stekken verlaten worden: er vinden elk seizoen dus behoorlijk wat verschuivingen plaats.

Tabel 1. Gevonden broedparen van Sperwers in drie gemeenten in Groningen in 2012-15; tussen haakjes het aantal nieuw gevonden territoria. *Number of Sparrowhawk territories located in three municipalities in the province of Groningen in 2012-15; number of newly found territories in brackets.*

Gemeente <i>Municipality</i>	2012	2013	2014	2015	Waarnemers <i>Observers</i>
Groningen	11	13(2)	10(2)	14(1)	PdH, JB
Haren	6	6(2)	8(1)	8(1)	JB, EB
Leek	6	6(1)	6(0)	8(3)	JB, RO
Som <i>Sum</i>	23	25(5)	24(3)	30(5)	

Als je Sperwers kent uit bosrijke gebieden en ervan uitgaat dat ze vooral in dichte, jonge naaldbosjes broeden, word je in Groningen volledig op het verkeerde been gezet. Typisch voor de provincie Groningen is dat bijna tweederde van de Sperwers in loofbomen broedt. Zo werd in 2015 bij 51 nesten waarvan de boomsoort bekend was 33 keer in een loofboom gebroed (van alles en nog wat, maar opvallend veel meidoorn dit jaar). Wat naaldbomen betreft is het vooral spar en den wat de klok slaat, maar dit jaar trof ik voor het eerst een keer een nest aan in een Thuja (vooral bekend als "conifeer" en veel gebruikt in tuinen).

In Groningen broeden Sperwers zowel in de klassieke bossen op de zandgronden (vooral natuurlijk in de aan Friesland en Drenthe grenzende gebieden), maar ook in anonieme compensatiebosjes (doorgaans loofhout), begraafplaatsen, parken en grote tuinen. Je kunt zeker niet op de automatische piloot inventariseren. In 2015 trof ik in De Marne een nest aan in een onbeduidend groepje van twintig dennen, pal in een drukke dorpskern inclusief school, kerk en rijtjeshuizen (Figuur 1). Een ander sprekend voorbeeld is een nest dat al jaren bezet is in een onbeduidend 18-meter breed strookje van Spaanse aak in Loppersum (oorspronkelijk gevonden door Albert-Erik de Winter). In bosrijke streken, zoals Drenthe, zou ik niet eens gaan zoeken in zulk derderangs habitat. Ik ga ervan uit dat dit uitzonderingen zijn, maar misschien zit ik er wel helemaal naast, en komt het veel vaker voor dan ik vermoed.

Broedbiologie

In tegenstelling tot 2014 werd er in 2015 veel predatie onder nestjongen vastgesteld. Het was huilen met de pet op: bij slechts 20 van de 47 paren die nader gevolgd werden vlogen jongen uit, resulterend in een belabberd broedsucces van 43%. Dit is laag, zeker als je het vergelijkt met eerdere jaren in Groningen, zoals 78% in 2014 (27 paren), 62% in 2013 (34 paren), en 60% in 2012 (27 paren). Bij 14 nesten werden de jongen gemeten en werd het legbegin teruggerekend op basis van lengte van de handvleugel (Bijlsma 2006), resulterend in een laat gemiddeld legbegin van 30 april, met uitschieters op 20 april (vroegste) en 7 mei (laatste). Met een gemiddelde van 3.2 was het aantal jongen per nest aan de lage kant: 3x 1, 1x 2, 4x 3, 2x 4 en 4x 5 jongen. Er was zelfs geen enkel nest met de volle mep (6

jongen) dit jaar, waar in 2014 dit nog 4x het geval was. Bij drie van de gecontroleerde nesten werden luisvliegen op jongen aangetroffen, dus een relatief laag nestbesmettingspercentage van 21%, een stuk minder dan in 2014 (47%).

Foto 1. Broedlocatie van Sperwer in groepje van twintig dennen in een open dorpspark in Noord-Groningen, De Marne, 26 juni 2015 (Foto: Johan Bos). *Breeding site of Sparrowhawk in some twenty pines in an open village park in northern Groningen, 26 June 2015.*

Prooiringen

De kans dat je een ring van een prooi in een sperwerbraakbal vindt is erg laag, tenzij er veel zangvogels in de omgeving worden geringd, bijvoorbeeld in het kader van nestkastprojecten. Prooiringen worden vooral in braakballen op slaapplaatsen of onder het nest (in de takkelingsperiode) gevonden, op plukplaatsen (in braakballetjes of aan pootresten). Met een goed afgestelde metaaldetector kunnen ringetjes, die in of onder de strooisellaag zijn terechtgekomen, worden opgespoord, zelfs jaren nadat hun drager het loodje legde.

In Tabel 2 staan de ringen die ik bij Groningse Sperwers heb aangetroffen. Ik heb hier de leeftijd van de prooi in kalenderjaren toegevoegd, dus een prooi in het eerste kalenderjaar was als nestjong geringd en in het zelfde seizoen het haasje. In totaal 15 van de 21 als nestjong geringde prooien viel in hetzelfde jaar ten prooi aan Sperwers; 6 werden als volwassen vogels gepakt. De meeste geringde prooien waren binnen een straal van een kilometer geringd, maar opvallend waren natuurlijk de twee krenten in de pap: een Belgische Ringmus en een Franse Zwartkop. Het grote aantal geringde Koolmezen is te danken aan het onderzoek aan deze soort in het Lauwersmeergebied (Tinbergen *et al.* 2014). In 2014 werden geen prooiringen gevonden. Dit is het resultaat van domme pech: niet broedende of niet-succesvolle sperwerparen op plaatsen waar veel zangvogels worden geringd.

Tabel 2. Ringen van prooien gevonden op sperwerbroedplaatsen in de provincie Groningen in 2012-15. Leeftijd (Lft) in kalenderjaren, Jaar = jaar van bezet sperwernest, Afstand tussen ringen vindplek in km. *Rings of prey found on plucking posts of Sparrowhawks in the province of Groningen in 2012-15. Distance in km between ringing and finding site. Age of prey in calendar years. Year is year of occupancy of Sparrowhawk nest.*

Soort <i>Species</i>	Ringnummer <i>Ring number</i>	Ringdatum <i>Ringing date</i>	Vinddatum <i>Finding date</i>	Afstand <i>Distance</i>	Lft <i>Age</i>	Jaar <i>Year</i>	Ringplek <i>Site</i>
Boerenzwaluw <i>H. rustica</i>	AX.35880	12.VI.2013	13.VII.2013	<1	1	2013	Marum
Boerenzwaluw <i>H. rustica</i>	BB.24522	15.VI.2013	14.VII.2013	1	1	2013	Loppersum
Merel <i>Turdus merula</i>	L.226331	3.VII.2015	2.VIII.2015	<1	1	2015	Leek
Zwartkop <i>S. atricapilla</i>	6467016	1.IX.2011	26.X.2013	445	>1	2012	Frankrijk
Koolmees <i>P. major</i>	AV.62527	26.V.2012	26.X.2013	<1	1	2012	De Marne
Koolmees <i>P. major</i>	AV.65282	27.V.2012	26.X.2013	<1	1	2012	De Marne
Koolmees <i>P. major</i>	AV.65525	12.V.2012	26.X.2013	<1	1	2012	De Marne
Koolmees <i>P. major</i>	AV.65846	31.V.2012	26.X.2013	<1	1	2012	De Marne
Koolmees <i>P. major</i>	AV.65855	31.V.2012	26.X.2013	<1	1	2012	De Marne
Koolmees <i>P. major</i>	AV.74521	16.V.2012	26.X.2013	<1	1	2012	De Marne
Koolmees <i>P. major</i>	AN.69594	30.XI.2009	26.X.2013	<1	4	2013	De Marne
Koolmees <i>P. major</i>	AR.25539	18.V.2010	26.X.2013	<1	3	2013	De Marne
Koolmees <i>P. major</i>	AX.15550	6.VI.2013	13.VII.2013	<1	1	2012	Leek
Koolmees <i>P. major</i>	AX.15551	6.VI.2013	28.VIII.2013	<1	1	2013	Leek
Koolmees <i>P. major</i>	AV.66374	14.V.2012	9.VI.2014	<5	2	2013	De Marne
Koolmees <i>P. major</i>	BB.97036		6.VI.2015	<1	1	2015	De Marne
Koolmees <i>P. major</i>	BB.97475		28.VI.2015	<1	1	2015	De Marne
Pimpelmees <i>C. caeruleus</i>	AT.39662	30.X.2010	26.X.2013	<1	>3	2012	De Marne
Pimpelmees <i>C. caeruleus</i>	AX.15437	2.VI.2103	13.VII.2013	<1	1	2013	Leek
Pimpelmees <i>C. caeruleus</i>	BC.26042	23.V.2915	21.VI.2015	<1	1	2015	Leek
Ringmus <i>P. montanus</i>	54V.50925	4.III.2013	13.VII.2013	243	>1	2013	België

Bestandsschattingen voor de provincie Groningen

Oorspronkelijk had ik het gewaagde idee om de gehele provincie zo nauwkeurig mogelijk in kaart te brengen. Ik achtte dit plan vol ambitie haalbaar. Tenslotte staat de Sperwer bekend als echte bosvogel, en is bos een schaars goed in Groningen. Hoewel er na vier jaar onderzoek nog behoorlijk wat witte plekken op de kaart zichtbaar zijn, durf ik ook wel te stellen dat nooit eerder zulke betrouwbare gegevens over de Sperwer op tafel liggen als nu. Dus is het tijd voor een voorzichtige schatting, zoveel mogelijk gebaseerd op gegevens verworven in de laatste vier jaar.

In Tabel 3, met een schatting van het aantal broedparen (territoria) per gemeente, maak ik onderscheid in accuratesse van de dekking van de gemeente, variërend van 0 (niet onderzocht) tot 3 (volledig onderzocht). In een eerste stap zijn schattingen gemaakt voor de grotendeels en volledig onderzochte gebieden. Met behulp van de grootte van het landoppervlak van elke gemeenten rolt hier een gemiddelde dichtheid uit. Deze gemiddelde dichtheden zijn vervolgens gebruikt om (automatisch) schattingen voor de niet of deels onderzochte gebieden te berekenen. Deze indirect berekende schattingen

zijn getoetst op aannemelijkheid met gegevens die mij bekend zijn van vóór 2012 (in totaal gegevens van 218 broedparen in de periode van 1978 tot 2015), en voldeden op basis hiervan aan de verwachtingen. Afgerond schat ik het huidige bestand voor de gehele provincie tussen de 150 en de 200 broedparen.

Tabel 3. Bestandsschattingen van Sperwer (broedparen) in de provincie Groningen voor de periode 2012-15. Grootte = landoppervlakte in hectare; Accuratesse: 0 niet, 1 deels, 2 grotendeels, 3 volledig onderzocht; Max = maximaal aantal territoria vastgesteld in een jaar; Totaal = totaal aantal verschillende territoria in 2012-15. *Estimated number of Sparrowhawks (breeding pairs) in the municipalities of Groningen in 2012-15. Accuracy of census: 0 = not, 1 = partly, 2 = largely, 3 = completely surveyed; Max = maximum number of territories found in a single year; Total = number of territories found in 2012-15.*

Gemeente <i>Municipality</i>	Grootte (ha) <i>Area (ha)</i>	Accuratesse <i>Accuracy</i>	Maximum <i>Maximum</i>	Totaal <i>Total</i>	Schatting <i>Estimate</i>
De Marne	16.821	2	7	9	10-12
Eemsmond	18.981	1	1	2	8-11
Zuidhorn	12.556	0			9-11
Winsum	10.111	1	1	2	6-7
Bedum	4457	2	1	1	2-3
Loppersum	11.104	3	4	7	6-7
Appingedam	2377	1	1	1	1-2
Delfzijl	13.306	2	4	4	6-7
Grootegast	8678	1	1	1	8-10
Marum	6452	3	13	15	13-14
Leek	6333	3	7	9	8-10
Groningen	7805	3	13	15	13-14
Ten Boer	4530	3	1	1	1-2
Slochteren	15.103	0			12-15
Haren	4558	3	8	10	8-10
Hoogezand-Sappemeer	6671	1	1	1	8-10
Menterwolde	8033	0			3-6
Oldambt	22.780	1	2	3	10-14
Veendam	7607	1			3-6
Pekela	4910	2	3	4	3-5
Bellingwolde	10.839	1	3	3	5-8
Stadskanaal	11.767	1	1	2	5-9
Vlagtwedde	16.762	1	2	3	7-12
Totaal <i>Total</i>	232.541		66	83	147-198

Conclusie

Er zijn in 2015 meer broedparen vastgesteld dan in voorafgaande jaren, misschien was er zelfs sprake van een lichte toename. Het broedsucces was erg laag in 2015 in vergelijking tot eerdere jaren. Er werd later met de leg begonnen, er vlogen weinig jongen uit, en er was relatief veel predatie van nestjongen. Er werden minder luisvliegen op nesten aangetroffen. Meer dan driekwart van op nestplaatsen gevonden prooien

met een ring waren eerstejaars vogels. Het actuele broedbestand voor de provincie Groningen schat ik op 150 tot 200 paren.

Dank

Deze inventarisatie werd mogelijk gemaakt door de hulp van enkele fanatiekelingen, belangrijke informanten en steun van terreinbeheerders. Voor het leveren van gegevens, tips en vergunningen gaat mijn dank uit naar Erik Bazuin, Peter de Boer, Jacob de Bruin, Rinus Dillerop, Pieter de Haan, Alwin Hut, Henk van der Jeugd, Romke Kleefstra, Leon Luijten, Willem van Manen, Fred van Maurik, Rene Oosterhuis, Marcel Sandifort, Simone van der Sijs, Siemen Stienstra, Tom Stienstra, Lex Tervelde, Joost Tinbergen, Richard Ubels, Oscar Vedder, Albert-Erik de Winter, Louis Witte, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, en het Groninger Landschap.

Summary

Bos J. 2016. The Sparrowhawk *Accipiter nisus* as a breeding bird in the province of Groningen. De Takkeling 24: 133-138.

During a partial survey of the province of Groningen in 2015, slightly more breeding pairs of Sparrowhawks were recorded than in previous years. In three municipalities surveyed annually since 2012, respectively 23, 25, 24 and 30 breeding pairs were located. Based on all surveys in 2012-15 and their accuracy, the expected number of Sparrowhawk territories for each municipality is calculated. So far, 66-83 pairs have been located, resulting in an estimate of 147-198 pairs for the 232,541 ha of the province of Groningen. Breeding success was slightly smaller than in 2014, with 3x 1, 1x 2, 4x 3, 2x 4 and 2x 5 chicks per nest (mean 3.2). Start of laying averaged 30 April (range: 20 April-7 May). On three nests (21%) chicks were found to be infested with louse flies Hyppoboscidae. Pluck sites were searched for rings of prey, using a metal detector. Out of 21 rings found, 15 belonged to first calendar-year passerines. Most prey had been ringed within 1 km of the breeding site, but rings were found from sites as far as 243-445 km in Belgium and France respectively.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 2006. Handleiding veldonderzoek roofvogels. KNNV uitgeverij, Utrecht.
- Bos J. 2013a. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2012. De Takkeling 21: 129-131.
- Bos J. 2013b. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2013. De Takkeling 21: 204-208.
- Bos J. 2015. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2014. De Takkeling 23: 86-88.
- Haan P. de 2011. Inventarisatie van Havik *Accipiter gentilis* en Sperwer *A. nisus* rond Groningen. De Takkeling 19: 193-196.
- Tinbergen J. M., Tinbergen J. & Ubels R. 2014. Is fitness affected by ring colour? *Ardea* 101: 153-163.

Adres: De Savornin Lohmanlaan 55, 9722 HD Groningen, johan.bos@rug.nl